

tizování je u Bendla často literární parodie nebo travestie, která umožňuje postihnout životní bezobsažnost literárních konvencí. Takto píše Bendl v próze *Formulář na romány* nebo báseň *Píseň milosti*, která když vyjádřila zoufalství nad bolným, mrtvým pohledem zbožňované dívky, končí dedikačním dovětkem „Na figuru na mé fajfce“. Jako prozatér humorista vyšel Bendl z Rubešových humoresek; osobitý výraz nachází tam, kde dovede vyjádřit, jak se vznešené a citově ideální stýká s banalitou; např. v povídce *Tatínkovy juchty* pocházejí všechny hrdinovy trýznivé představy o jeho lásce a o budoucím životním údělu z banálních trapných situací.

Bendlovo původní dílo je roztroušeno po časopisech, zčásti zůstalo v rukopisech; svou mladou poezii uspořádal básník do dvou cyklů, *Zvadlé růže* a *Písně*, dochovaných rovněž jen rukopisně. Knižně za Bendlova života vyšly pouze jeho překlady z díla Puškinova; mimo jiné uvedl Bendl poprvé do češtiny Puškinova *Evžena Oněgina* (1860). Tímto překladem také obohatil český básnický sloh tam, kde hledá odpovídající výraz pro přirozenou, konverzační plynulost básnické dikce.

Václav Beneš Třebízský

/ 1849 - 1884 /

Autor vlastenecky zanícených historických próz s romantickými ději a postavami; elegicky vyprávěl o minulém, zvláště pobělohorském pokoření národa a o utrpení prostého lidu.

Podle vsi Třebíze u Slaného, kde se narodil 27. 2. 1849, zvolil si k svému příjmení Beneš literární přívlastek. Děd z matčiny strany i otec, vesnický krejčí, byli písmáci a vynikající vyprávěči místních pověstí. Probouzeli v něm už od dětství zájem o historii. Vzdělání mohli rodiče Třebízskému poskytnout jen za cenu velkých hmotných obětí. Gymnázium studoval ve Slaném a v Praze, po absolvování pražského bohosloveckého semináře působil rok jako kaplan v Litni u Berouna, od r. 1876 v Klecanech u Prahy. Plicní choroba se stala příčinou jeho předčasné smrti 20. 6. 1884 v Mariánských Lázních.

Třebízský psal historické povídky a romány. Osobitost jeho historické prózy je dána jeho výrazně citovým vztahem k národním dějinám, jeho vroucím vlastenectvím a demokratickým smýšlením. Vlastenectví a demokratismus mu prakticky splývaly, protože představitelem národa mu byly především lidové vrstvy. Třebízský pohlíží na českou historii očima svého soucitu s prostými lidmi a spíše než samotné dějinné události líčí důsledky těchto událostí pro život lidu; připomíná jednak jeho utrpení, jednak jeho obranné snahy. Látkově čerpá z Palackého Dějin, někdy i z místních kro-

nik, ze zápisů ve farních a městských archívech a v pamětech. Historická fakta jsou však jen opěrnými body nebo rámcem jeho próz. Daleko blíže než k věcné reprodukci dějinné skutečnosti má k romanticky pojatému vysněnému obrazu a k pověsti stvořené lidovou fantazií. V jeho dílech se vracejí v obměnách dva základní typy postav: moudří a zkušení starci, kteří jako by ztělesňovali svědomí a paměť národa, a nevinné dívky, jejichž zmařené životy symbolizují křivdy, nespravedlnost a utrpení v národní minulosti. Stereotypnost těchto postav, některé jiné schematické prvky (např. opakující se motiv tajemství, šablonovitě sestrojované scény apod.) a neměnný citový patos vzdalují Třebízského prózu, jež byla ve své době velmi populární, dnešnímu čtenářskému vkusu.

Své povídky řadil Třebízský do knižních souborů podle toho, do jaké historické doby jsou situovány, a takto bylo jeho dílo pořádáno a vydáváno i později. V povídkách ze souboru *V červánčích kalicha* s úctou zobrazuje Husova předchůdce Milíče, Štítného a mladého Husa, Žižku uvádí na scénu jako zástupce drobných zemanů ve srážkách s panstvem (*Na stavech*). Soubor *V záři kalicha* shrnuje obrazy z různých etap husitského hnutí a zdůrazňuje momenty národně a lidově obranné; největší sympatie patří táborům. Rozklad a porážku husitství pokládá Třebízský za neštěstí pro národ, Lipany jsou mu „hrobem první české lidovlády“ a také hrobem národní jednoty.

Největší část díla Třebízského je věnována pobělohorské době. Námětem *Pobělohorských elegií* i řady prací mimo tento soubor jsou krutosti třicetileté války, osudy jednotlivců i rodin, nájezdy žoldnéřských vojsk, drancování země cizí šlechtou, násilné metody protireformace, tragický úděl exulantů. Třebízský přirovnává Čechy té doby ke Kalvárii poseté kříži, naději čerpá z důvěry v odolnost lidu a z příkladů odvahy a statečnosti (*Tomáš Dentulín*). Dějištěm jeho žalozpěvů je hlavně rodný slánský kraj, ale též Praha, Karlštejn a okolí Klecan. Tam umístil *Levohradeckou povídku* (1882). Zeman Větrovec, někdejší průvodce popraveného Kryštofa Haranta z Polžic a věrný strážce jeho památky, jeho schovanka, osiřelá Harantova neteř, i Harantův syn, odpadlík, který se Větrovcovým vlivem kajicně vrátí k otcově víře a ve vyhnanství se stává bojovníkem za českou věc i mstitelem jeho smrti, patří k typickým postavám Třebízského prózy. V jejich osudech a v pohromách, které se přehnaly krajem, zrcadlí se úděl celého národa. Výhled do lepší budoucnosti nese s sebou postava Balbínova, třeba jen epizodická a letmo naznačená. Román *Trnová koruna* (č. 1879) poukazuje na mravní rozpory českých katolíků, kteří slouží v císařském vojsku, a na neméně palčivou otázku exulantů ve švédské armádě. Děj vrcholí bratrovražedným bojem, po němž si ti, kteří vítězstvím zachovali Habsburkům císařskou korunu, hořce uvědomují tragiku situace i to, že sobě a národu dobyli jen „trnovou korunu“ dalšího utrpení.

Ostatní Třebízského práce si berou látku z rozmanitých dějinných epoch. Někdy se pokoušejí vystihnout celkový charakter doby, např. za

vlády Rudolfa II., pod jejímž zevním leskem se tají předzvěst budoucí bělohorské katastrofy (*V podvečer pětileté růže*, druhá z *Povídek karlístejnského havrana*). Jindy v drobnějších prózách ožívají staré kronikářské záznamy nebo zprávy o místních příbězích z doby josefínské či z napoleonských válek. Vřele píše Třebízský o roce 1848 a spojuje ho s husitskou tradicí. Váží si hnutí, které je mu dokladem „české síly a vytrvalosti neúmorné“, probuzením „sebevědomí lidu“. Revoluce byla nutná, aby se „rodili zase Češi se srdcem, se ctí a ve hlavě s pamětí“ (*První růže*).

Právo na vzpouru přiznává Třebízský utlačenému a poníženému lidu vždycky. V *Bludařích*, románu z braniborské doby, vysvětluje zrod prvních českých „kacifů“, hloubajících o rovnosti lidí, jako hnutí sedláků, kteří se vzepřeli zotročování. Několikrát účastně připomíná selské rebelie a v románě *Bludné duše* (č. 1879) líčí selské povstání na Slánsku v 80. letech 18. století, vyprovokované hlavně zvlí vrchnosti. „Chtěli se vzpřimiti, chtěli býti jako lidé s nesmrtelnou duší, a ne jako němá tvář...“ říká o svých hrdinech. Záhadný podněcovatel vzpoury stařec Refunda, který se dá později poznat jako hrabě Kolovrat, odsouzený pro protihabsburský odboj, a který zachráněním knížecího syna napomůže k řešení konfliktu mezi sedláky a vrchností, Refundovo dobrodružné vysvobození rychtáře Květa z vězení, schůzka vzbouřenců v tajemné svatogotthardské kotlině, pronásledování poustevníci, kteří pomáhají povstalcům, a jiné takovéto motivy a postavy nesou romantickou osnovu, na níž je dílo fabulačně budováno. Uvnitř tohoto rámce se uplatňuje i reálně zpodobená mentalita venkovských lidí a věrohodná kresba jednotlivých postav (protikladné charaktery statečného rychtáře Květa a jeho švagra, mstivého sedláka Oufady, kterého vrchnost dosadí na místo Květovo a od něhož se nakonec odvrátí i vlastní rodina). V postavě mladého kaplana, který jde se vzbouřenci a smrtí zaplatí jejich svobodu, je zobrazen venkovský kněz buditel z počátků obrození. I jinými ději a postavami (vůdce povstání koštišťář Rozhoda, připomínající krajanům Žižkův příklad; katoličtí venkované hlásící se k husitským předkům jako k lidem své krve) jsou alespoň naznačeny myšlenkové a společenské proudy, které připravovaly zrod nové doby.

Božena Benešová

/ 1873 - 1936 /

Prozaička, přední představitelka psychologické prózy na začátku 20. století. Ve svém povídkovém díle zachytila tragické osudy mladých lidí, střetávajících se se světem maloměstáckého šosáctví a konvence, citové chudoby a životní prázdnoty a procházejících bolestným procesem poznávání a deziluze. Po zkušenostech